

QUO VADIS SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKO?

QUO VADIS SOCIAL PEDAGOGY?

Blahoslav Kraus

Abstrakt

Autor se ve stati zamýšlí nad současným stavem sociální pedagogiky jako vědního oboru, nad tím, jaký byl jeho dosavadní vývoj. O další orientaci a perspektivách daného oboru pak uvažuje v souvislosti s proměnami společnosti. Zmiňuje takové jevy jako společenskou diferenciaci, nárůst sociálních deviací, problémy multikulturality, změny v komunikaci a medializaci života, posuny v hodnotové orientaci.

Klíčová slova

Společnost, sociální pedagogika, společenská diferenciaci, multikulturalita, perspektivy, medializace, sociální deviace, globalizace.

Abstract

Author of this paper examines the current state of social pedagogy as a science and its previous development, considers the next orientation and perspectives of the field in the context of changes in the society. The author refers such phenomena as social differentiation, the growth of social deviance, multicultural issues, changes in communications and media life, shifts in value orientation.

Key words

Society, social pedagogy, social differentiation, social deviation, globalization, communication in the media, perspective, multicultural.

1. K vývoji sociální pedagogiky v posledních dvaceti letech

Pro úvahy o dalších perspektivách sociální pedagogiky je třeba vyjít ze současného stavu a celkového dosavadního vývoje. Dovolte mi proto alespoň malé ohlédnutí. Vzpomenu jen některé momenty, které měly zásadní význam pro osud daného oboru. Podrobná přehledová studie vyjde v prvním čísle časopisu Sociální pedagogika. Prý pokus o vzájemnou spolupráci odborníků, kteří po r. 1990 jevíli zájem o daný obor, vznikl na půdě České pedagogické společnosti ustavením sekce sociální pedagogiky a jejího vedení se ujal J. Haškovec. Sekce fungovala po několik let a přispěla k dalšímu vývoji oboru.

Zásadní význam měl pak vznik Sociálně pedagogické společnosti ČR, která spolu s Nadačí pro systemická studia, výzkum a modely řešení sociálně patologických jevů začala vydávat v r. 1993 časopis ETHUM s podtitulem Bulletin pro sociální pedagogiku. U jeho zrodu stál a později šéfredaktorem byl P. Klíma. V průběhu devadesátých let Sociálně pedagogická společnost zanikla a vydavatelem se stalo Sdružení pro sociální prevenci a sociální pedagogiku. Přispívateli se, ve stále větší míře, stávali pracovníci z praxe, členové České asociace streetworku, Sdružení pro podporu a rozvoj komunitní práce, Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici. Od r. 1996 se v podtitulu objevilo označení Bulletin pro sociální prevenci a sociální pedagogiku, od r. 1999 pak Bulletin pro sociální prevenci, pomoc a intervenci. Bulletin přinášel (poslední čísla vyšla v r. 2003) v čím dál větší míře různé konkrétní programy, projekty, výměny zkušeností z komunitní práce, práce streetwork, sociálních kurátorů, pracovníků probační a mediační služby apod. a tedy sloužil, čím dál více, praxi a pomáhajícím profesím, především sociálním pracovníkům.

V průběhu uplynulých dvaceti let se objevilo několik publikací snažících se koncipovat obsah oboru a přispět k jeho etablování. Vyústěním a jakýmsi shrnutím všech poznatků z předcházejícího vývoje byly poslední publikace monografického charakteru Základy sociální pedagogiky (Kraus, 2008) a Sociální pedagogika (Procházka, 2012). Rovněž

v Pedagogické encyklopedii je heslo Sociální pedagogika (Průcha, 2009, 733-738). Všechny publikace měly současně plnit také úlohu učebních textů pro studenty daného oboru, který v tomto směru zaznamenal ohromný rozmach.

Sociální pedagogika se v současnosti studuje a zabývají se jí pracovníci na řadě pracovišť. Je také příznačné, že jednotlivá pracoviště a pracovníci se orientují určitým směrem a profilují se. Pracoviště s největší tradicí jsou na Pedagogické fakultě v Hradci Králové a na PdF MU v Brně. V Hradci Králové se orientují především na problematiku životního stylu mládeže, volného času, prostředí a životního stylu současné rodiny, problematice deviantního chování dětí a mládeže. Na PdF v Brně se orientují především na volnočasové aktivity dětí a mládeže a na otázky multikulturní výchovy. Za pozornost stojí i tvorba vzdělávacích programů pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí. Samostatná katedra sociální pedagogiky je také na PdF v Ostravě. Zde se orientují na problémové děti a mládež, na procesy resocializace a náhradní rodinnou péči. Sociální pedagogika se studuje také na FF UK v Praze, na Ústavu pedagogických věd FF MU v Brně, kde je orientována na oblast poradenství a také na PdF JU v Českých Budějovicích. Na PdF PU v Olomouci se sociálně pedagogickým problémům věnují na Ústavu pedagogických a sociálních studií v souvislosti s obory Vychovatelství, Řízení volnočasových aktivit a Pedagogika-sociální práce. Stejně tak se sociálně pedagogickými otázkami zabývají i na PdF KU v Praze (orientace na problémové a rizikové chování dětí, na společenské souvislosti výchovy). V poslední době jsou velmi aktivní další dvě pracoviště a to Ústav pedagogických věd Fakulty humanitních studií ve Zlíně a Katedra křesťanské výchovy na Cyrilometodějské teologické fakultě, kde se rovněž sociální pedagogika studuje.

Letošní rok lze v tomto směru pokládat za jakési vyvrcholení celého předcházejícího vývoje. Podařilo se, to co se i přes určité pokusy nedařilo v letech minulých, ustavit Asociaci vzdělavatelů v sociální pedagogice. Její sídlo je na Cyrilometodějské teologické fakultě UP a včele stojí J. Hladík z FHS UTB. Dalším mimořádně významným krokem je založení vlastního časopisu Sociální pedagogika, jehož vydavatelem je FHS UTB ve Zlíně. Obojí dává naději, že prestiž oboru sociální pedagogika bude dále vzrůstat.

Jak je uvedeno v profilu časopisu, „jeho cílem je etablovat sociální pedagogiku jako pole pedagogické činnosti, které se vyčleňuje z pedagogiky a dalších disciplín svým výrazným sociálním rozměrem“. Odpovídá to onomu transdisciplinárnímu pojetí sociální pedagogiky, ke kterému vývoj u nás dospěl. Vzhledem k tomu, že sociálních problémů celosvětově přibývá (naši zemi nevyjímaje), otevírá se pro sociální pedagogiku další prostor a sociálně pedagogická témata se jeví jako čím dál aktuálnější a závažnější. Tímto směrem se budou ubírat i další úvahy.

2. Jaké jsou perspektivy sociální pedagogiky?

Máme-li uvažovat o tom, kam má směřovat sociální pedagogika v následujících letech je třeba vycházet ze současné situace a přiblížit základní proměny, kterými společnost prošla v průběhu posledních dvaceti let.

a) Objevují se nové a nové komunikační technologie. Převahy v komunikaci nabývá symbolika (viz SMS zprávy). Patříme k zemím s nejvyšším výskytem mobilních telefonů už v dětské populaci. Celkový úbytek osobních kontaktů se promítá i do charakteru mezilidských vztahů. Média ovládla svět, stala se zprostředkovatelem všech možných informací ovlivňujícím individuální názory, osobní vkus, hodnotovou orientaci, veřejné mínění.

V případě dramatických proměn v oblasti komunikace a medializace našeho života se jeví nanejvýš nutné působit především na mladou generaci, aby se nenechala touto technikou zotročovat a ohrožovat a naučila se je používat ke svému prospěchu. I když konkurence masmédií s možnostmi výchovy je nesouměřitelná, pedagogové mají povinnost působení

těchto prostředků nejen sledovat a mapovat, ale musí se také snažit je ovlivňovat, i když tak mohou činit jen nepřímo.

Nemohou-li výrazně změnit skladbu programové nabídky, kterou masmédiá dětem předkládají, musí hledat nový algoritmus pedagogických strategií a snažit se ovlivnit alespoň výběr toho, co budou děti a mladí lidé přijímat. Za prvé by se měli snažit oslabit negativní působení masmédií tím, že podrobí důkladné obsahové (věcné) a formální, estetické a uměnovědné analýze konkrétní výtisk časopisu nebo určitý televizní (rozhlasový) pořad, který děti sledují a ukázat jim slabiny a nedostatky (nepřirozenost, stereotypnost, vyumělkovanost). Učit je orientovat se v záplavě pořadů a informací, která média nabízejí. Za druhé by se měli pokusit vzbudit i v kulturně jinak orientovaném jedinci touhu po elementárních, přirozených aktivitách a stimulovat jeho potřebu je poznat, procítit.

b) Otázka hodnot a utváření hodnotového systému se jeví pro další vývoj společnosti jako zásadní. Hodnotová orientace se vyvíjí pod tlakem spotřebitelské společnosti. Ubývá společných ideálů, v myšlení a životním stylu, vzrůstá individualismus, základní hodnotou se stává úspěch, především materiální povahy, tendence žít ze dne na den. V subjektivním žebříčku hodnot ztratily svůj primát takové hodnoty jako disciplína, poslušnost, akceptace povinností, ochota pomáhat, podřizovat se.

Obtížné a složité je ovlivňování hodnotové orientace. Posilování si zaslouží hodnota rodiny, ale hlavně celková orientace na altruistické cítění, participaci, pomoc druhému. To vše můžeme zahrnout pod termín sociální (prosociální) výchova. O nezbytné orientaci na prosociální chování píše také J. Pelikán a uvádí, že každá prosociální činnost by měla splňovat tři základní podmínky: a) jde o činnost vykonávanou ve prospěch jiné osoby či skupiny, b) její vykonavatel ji nemá jako povinnost vyplývající z jeho role a c) jednání má být nezištné a nemá být požadováno ze strany jiného jednotlivce (Pelikán, 2002, s. 112).

c) Ve vývoji společnosti v posledních letech lze zaznamenat, že dochází k sociální anomii, a to především v mertonovském pojetí, tedy situaci, kdy existuje rozpor mezi hlásaným paradigmatem možností úspěšnosti člověka a dosahováním těchto cílů legálními prostředky. Průvodním jevem je snížená sociální kontrola a následně nárůst deviantní jednání. Důsledkem pak je výrazný nárůst sociálních deviací.

Pokud jde o prevenci těchto jevů, sice existují dnes již možná desítky různých preventivních programů. Celková efektivita je však zatím nízká. Příčinou je nerespektování zásadních pedagogických principů a to systematickosti, koordinace a komplexnosti. Zatím stále převládají různé jednotlivé akce, činnost metodiků prevence na školách je z hlediska koordinace víc než problematická, nejčastější formou jsou přednášky a besedy. I v této souvislosti by nepochybně k řešení problému přispělo fungování sociálního pedagoga na každé škole. Problémem také je, že převážná část zájmových volnočasových aktivit, které různé instituce nabízejí, jsou finančně náročné a pro značnou část populace nedostupné.

d) V důsledku globalizačních tendencí je svět dnes daleko více otevřený, propojený nejrůznějšími vzájemnými souvislostmi. Průvodním jevem je pohyb obyvatel, migrační pochody. V důsledku toho lze současnou společnost charakterizovat také jako multikulturní. To znamená, že dochází k průniku různých kultur, k dialogu mezi různými kulturami.

Otázky multikulturního soužití jsou pro sociální pedagogiku i v našich podmínkách aktuální. Výhodiskem multikulturní výchovy musí být v každém případě výchova k toleranci, snášenlivosti. V dnešním pojetí multikulturní výchovy musí jít především o to, naučit se koexistenci různých kultur vedle sebe a hledání cest ke spolupráci. Jde o zachování koexistence oběma směry. K majoritě, aby si uvědomila, že menšinu nemůže přehlížet ani zrušit a k menšině, aby si uvědomila, že majorita nikdy nebude akceptovat naprosto všechny požadavky minority.

e) V průběhu společenského vývoje po r. 1989 jsme svědky výrazných strukturálních změn. Místo, aby modernizační svět nadále směřoval k inkluzi čím dál většího počtu obyvatel světa, vývojové trendy ještě prohlubují již existující diferenciaci uvnitř společnosti. Prohlubují se

rozdíly v distribuci bohatství a bídy, společenské hojnosti a nedostatku. Mezi chudými a bohatými, majoritními a minoritními, úspěšnými a neúspěšnými se prohlubuje propast odcizení, averze dokonce i nenávisť. Čím dál větší procento obyvatel se dostává do situace sociální exkluze, která je jedním z největších nebezpečí současného lidstva. Celá společnost se celkově čím dál více dualizuje nejen ve smyslu bohatých a chudých, ale i vzdělaných a negramotných, optimistů a těch co jsou plni beznaděje.

Problém sociální diferenciaci společnosti je přímo „parketa“ pro sociální pedagogiku. Jednak hledání cest pro kompenzaci různého sociálního znevýhodnění a současně nezbytnost šíření a posilování principu solidárnosti. K dětem sociálně znevýhodněným patří: a) děti z rodinného prostředí s nízkým sociálně ekonomicko kulturním postavením, b) děti ohrožené sociálně patologickými jevy, c) žáci s nařízenou ústavní výchovou, d) děti v postavení azylanta nebo účastníka řízení o udělení azylu na území ČR (Němec, Vojtová, 2009). Čím dál více se dnes v této spojitosti hovoří o inkluzivním vzdělávání. To je na rozdíl od integrace, která je záležitostí institucí a fungování celého systému více záležitostí zúčastněných osob a tedy i sociálně výchovného působení.

f) Ve velmi složité situaci se nachází současná rodina, jejíž role je zřetelně oslabována. Došlo nepochybně k posunům v obsahu a plnění tradičních funkcí. Na rodinu je vytvářen tlak, přesouvány úkoly, na které z minulosti není připravena a není sto beze zbytku se s nimi vypořádat. Jedná se o větší účastenství např. v nemoci členů rodiny, preventivní péče (viz očkování dětí, preventivní zubní prohlídky), většího podílu na zabezpečování volného času dětí apod. Takové znaky jako vysoká rozpadavost soužití, dezintegrace, vnitřní labilita, izolovanost, snaha po zajištění co nejvyššího ekonomického standardu, časová zaneprázdněnost, pokles autority atd., tedy celková dysfunkčnost se promítají do výchovy a utváření osobnosti.

Zde se otevírá ohromný prostor pro sociální pedagogiku a to především v možnostech kompenzovat to, co nezvládá současná rodina. To je sice možné prostřednictvím poradenství, ale největší možnosti je možné spatřovat ve škole, pokud by pro to byly podmínky. To souvisí s funkcí sociálního pedagoga ve školách, což se doposud u nás (na rozdíl např. od Slovenska) nepodařilo doposud prosadit.

g) S předcházejícím souvisí i současný životní styl. Život rodin i jednotlivců je dnes poznamenán neustále se zvyšujícími nároky na člověka nejen v souvislosti s udržení kroku v profesi, ale právě i s životem rodiny, s nezbytností čelit množství podnětů v důsledku rozmachu nových komunikačních technologií, šíření různých deviantních jevů a v neposlední řadě s celkově se zvyšující odpovědností za vlastní život. Dále je výrazně ovlivňován komercializací, konzumností, orientací na materiální stránku života.

O to důležitější se pak jeví potřeba orientace na zdravý optimální způsob života. Umět si rozvrhnout svůj čas, plánovat a organizovat svůj život, zabezpečovat dostatek pohybu, správnou životosprávu a racionální výživu. V této souvislosti ovšem opět není možné spoléhat na současnou rodinu a opět se zde otevírá pole pro působení v rámci sociálně výchovné činnosti jak ve škole, tak mimo školu.

Při řešení problémů v řadě uvedených oblastí současného života se často projevuje to, co je typické pro německou sociální pedagogiku, a to je prolnutí sociální pedagogiky se sociální prací. To je v našich podmínkách stále otevřená záležitost. Stále, alespoň v akademické rovině, existuje zřetelná diferenciaci. Obě disciplíny mají v podstatě stejné funkce, ale přesto i svou autonomii. Např. v objektu svého zájmu a působení. Pojetí sociální pedagogiky u nás (jak jsme je výše charakterizovali) uvažuje vedle specifických kategorií populace (minorit) v zásadě celou populaci.

Podobně je možné onu autonomii spatřovat např. v tom, že sociální práce je zákonitě úzce provázána se sociální politikou, zatímco sociální pedagogika s politikou výchovně vzdělávací v dané společnosti. Rozdíly lze spatřovat i v pojetí cílové populace. Sociální pedagogika se

zaměřuje na celou populaci, kterou chce vést ke zdravému způsobu života, zatímco sociální práce má svou cílovou populaci (v uvozovkách) přefiltrovanou. Oním filtrem je přítomnost určité situace, která je definovaná jako sociálně problémová.

Na rozdíl od sociální práce věnuje sociální pedagogika výrazně vyšší úsilí preventivní práci s tzv. „zdravými“ a z hlediska fungování společnosti „bezproblémovými“ jedinci, čímž posiluje rozvoj jejich zdravého životního stylu a přispívá ke kvalitě života. Je však orientována také na pomoc jedincům i ve smyslu sekundární prevence. Potřeby, na které se sociální práce zaměřuje, jsou základním odlišením od sociální pedagogiky v praktické rovině. Zatímco sociální práce se primárně soustřeďuje na potřeby základní a fyziologické, sociální pedagogika je orientována spíše na potřeby nejvyšší - tzv. metapotřeby, jako je například seberealizace. Styčným polem obou disciplín jsou vyšší psychologické potřeby.

Z výše uvedeného vyplývá, že optika sociální práce je především „praktická“, účelová, tedy zaměřená na cíl. Formálním objektem sociální práce je „změna nepříznivé sociální situace“. Náhled na materiální objekt sociální práce - tedy vztah jedince a společnosti - je pohledem skrze nějakou odchylku od normy, skrze deviaci.

Jiná situace je samozřejmě v praxi. Jsou oblasti, kde se aspekty sociálně pedagogické přímo střetávají se sociální prací. Např. markantní je to při práci s mládeží. Práce kurátora či sociálního asistenta je záležitostí sociální práce, ale neméně (ne-li více) sociální pedagogiky. Markantní je to v činnosti nízkoprahových center, která fungují v rámci sociálních služeb, ale jedná se primárně o sociálně výchovnou práci. Sociálně práce s tímto pojmem počítá a pracuje a objevuje se dokonce v oficiálních dokumentech. Stačí vzít Vzdělávací standardy sociální práce, které o ní běžně hovoří. Problém je v tom, že tento pojem vůbec nijak nevymezují.

Zákonem č. 108/2006 jsou definovány činnosti, které tvoří stanovenou povinnou nabídku činností. Jsou to:

- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- sociálně terapeutické činnosti,
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Jak vyplývá ze samotného zákona, hlavní cílovou skupinu těchto služeb tvoří děti a mládež. Jednou ze zmiňovaných činností je potom činnost výchovná, vzdělávací a aktivizační. A právě oblast výchovných vzdělávacích činností je polem působnosti sociálního pedagoga, jehož profesní přínos může být pro danou oblast novým vítaným obohacením.

Sociální pedagogika je v nevýhodě především tím, že se u nás nepodařilo prosadit legislativní zakotvení sociálního pedagoga jako profese. Jistým kompromisem zůstává uplatnění absolventů oboru sociální pedagogika v resortu školství mládeže a tělovýchovy na základě zákona o pedagogických pracovnících (z r. 2004) a v oblasti sociální práce na základě zákona o sociálních službách (z r. 2006). Je proto nesmírně záslužné, že zmíněná nově vzniklá Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice si vytkla jako priority Tvorbu standardů vzdělávání sociálních pedagogů, tvorbu profesiogramu sociálního pedagoga a především pokusit se prosadit profesi sociálního pedagoga do zákona o pedagogických pracovnících.

Závěrem

Co z předcházejících úvah celkově vyplývá pro sociální pedagogiku? Podle prof. Ondrejkoviče jedna z podstatných úloh sociální pedagogiky je „reflektovat stav a vývojové tendence současné společnosti včetně místa člověka ve společnosti a jeho stávání se sociální bytostí“ (Ondrejkovič, 2009, 82). Sociální pedagogika se musí paradigmaticky orientovat nejen na tradiční oblast terapeutickou (kompenzační), na oblast poradenskou, ale více na oblast makrosociální. V prudce a radikálně se měnící společnosti, pro kterou je příznačná sociální a kulturní dezintegrace, stejně jako nové struktury deviantního chování, nemůže se

orientovat pouze na dobročinnost a s ní související projekty, ale nemůže se spoléhat ani na sociální politiku a sociální práci.

Podíváme-li se do zahraničí, lze pozorovat trend odpoutávání se od tradičního sepětí s prostředím na úrovni mikro resp. lokálním a příklon k hledání souvislostí výchovy s prostředím na úrovni makrosociálním. V tomto duchu jsou koncipována i díla z poslední doby. Např. v publikaci A. Radzewice-Winického *Pedagogika społeczna* najdeme např. kapitoly o procesu urbanizace, rozvoji městského životního stylu a sociální ekologie, problémech globalizace, o sociální exkluzi a problémech chudoby v důsledku společenských změn, ale také o socializačně identifikačních mechanismech uplatňovaných v současné společnosti. Také v publikacích německých je zřetelný obrat k obecnějším otázkám a dokonce se objevila i publikace anglická, v níž je také patrný onen širší záběr celé problematiky. Publikace *Social Pedagogy and Working with Children and Young People* editorů C. Cameron a P. Mosse, na niž se podílela další řada spoluautorů nejen z Anglie, ale také z Belgie a Dánska představuje pestrou mozaiku názorů, myšlenek a zkušeností a najdeme zde mj. kapitolu o potřebě demokratizace výchovy, řešení mezilidských vztahů, o podpůrných vztazích ve veřejné péči, tedy onen makrosociální rozměr.

Futurologové tvrdí, že náprava společnosti je možná v zásadě třemi cestami. Za prvé ekonomickými zásahy a opatřeními, ale ta v prostředí tržního hospodářství jdou spíše opačným směrem, než je třeba. Druhá možnost je prostřednictvím práva a legislativním opatření. Zkušenosti však ukazují, že zákony samy o sobě nezmění chování společnosti. A tak zbývá jediná cesta prostřednictvím výchovy. „Mise pedagogiky spočívá ve vrácení důstojnosti člověku a nabytí právní moci jeho autonomií v době egoistického individualismu a všech pokusů sociotechnické manipulace.“

Úzký pragmatismus (nikoli výchovně formační procesy) určuje v praxi životní cíle a definuje atributy životního úspěchu. Autonomie ztratila smysl nadřazené hodnoty, která dovoluje hledat oporu ve vlastních vnitřních strukturách smyslu a významu povahy morálních pravidel a na jejich základě vytvořených norem chování. S tímto úkolem si dokáže poradit jenom výchova“ (Pilch, Lalak, 2009, 472).

Autoři pak dodávají, že je třeba hledat determinanty této výchovy. Jeden z nich je empatie, schopnost porozumět druhému, což je možné hlavně srovnáváním se sebou samým. Druhý determinant je důvěra, která učí dítě odvaze své existence, na ni navazuje zodpovědnost. Vytvoření důvěry jako efektu působení zodpovědného vychovatele vede k rozvoji totožnosti dítěte, identifikaci sebe, rozvoji subjektivního „já“. Jako třetí atribut s univerzálním významem uvádějí naději (Pilch, Lalak, 2009). Ta by měla být základem pedagogického optimismu.

To je sice v zásadě úkol pro celou pedagogiku, ale vzhledem k tomu, že je stále výrazně orientována na školu, učitele, vyučování, kurikulum, pak o to důležitější je rozvíjet onu potřebnou koncepci výchovy na půdě sociální pedagogiky.

Citované zdroje

CAMERON, Claire and MOSS Peter (Ed.). *Social pedagogy and Working with Children and Young People*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2011. 219 s. ISBN 978-1-84905-119-4.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. 2008. 212 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

NĚMEC, Jiří, VOJTOVÁ, Věra et al. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním*. Brno: Paido, 2009. 357 s. ISBN 978-80-210-503-4

ONDREJKOVIČ, Peter. Sociální pedagogika ako hraničná vedná disciplína a jej budúcnosť. In.: *Sociální pedagogika ve střední Evropě, současný stav a perspektivy*. Brno: Sborník z konference IMS, 2009. ISBN 978-80-87182-08-6

PELIKÁN, Jiří. *Pomáhat být. Otevřené otázky teorie provázející výchovy*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 978-80-3241-226-6

PILCH, Tadeusz, LALAK, Danuta. *Pedagogika społeczna wobec problemom współczesności*. In.: *Sociální pedagogika ve střední Evropě-současný stav a perspektivy*. Brno: Sborník z konference IMS, 2009. ISBN 978-80-87182-08-6

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. 197 s. ISBN 978-80-247-3470-5

PRŮCHA, Jan (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. 924 s. ISBN 978-80-7367-8546-2

RADZIEWICZ-WINNICKI, Andrzej. *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008. ISBN 978-83-60501-48-1

Prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Pedagogická fakulta UHK

Rokitanského 62

Tel.: 493331366

blahoslav.kraus@uhk.cz